

บทที่ 3

ชุมชนปัจจุบันในเขตเมืองโบราณจันเสน

3.1 ลักษณะทางกายภาพ

3.1.1 ที่ตั้ง

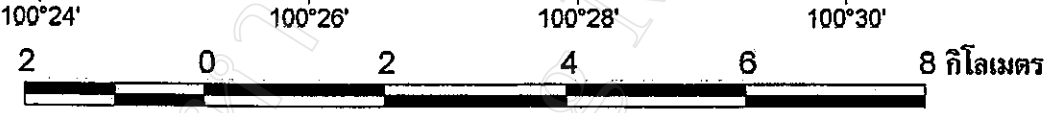
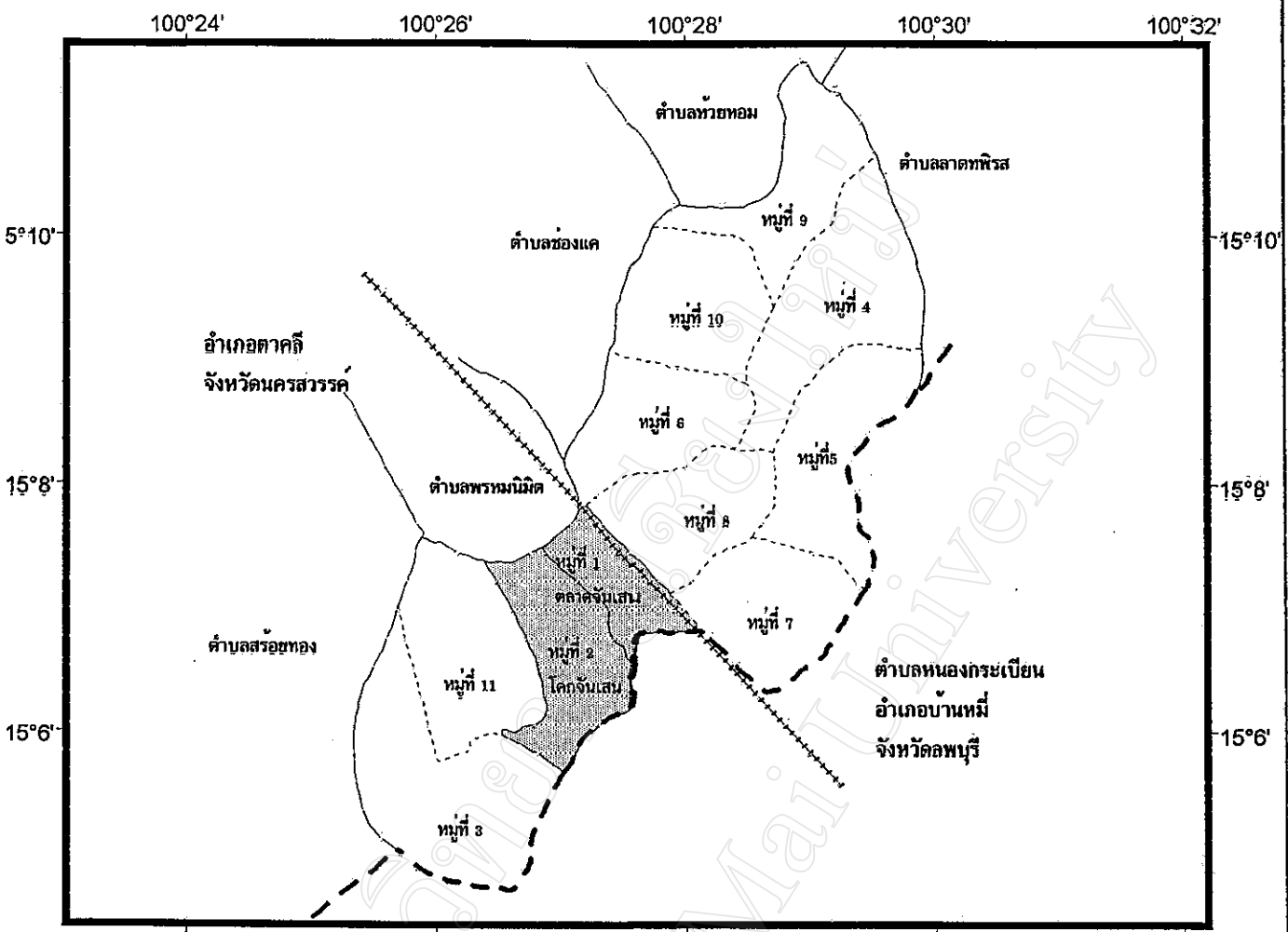
พื้นที่ศึกษา ได้แก่ พื้นที่ตัวเมืองเมืองโบราณจันเสน และบริเวณโดยรอบ ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 2 บ้านโคกจันเสน และหมู่ที่ 1 ตลาดจันเสน ตำบลจันเสน อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์ (รูป 3.1) ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของอำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์ มีเนื้อที่ประมาณ 4 กิโลเมตร โดยมีระยะทางห่างจากอำเภอตากลีประมาณ 28 กิโลเมตร พิกัดภูมิศาสตร์บริเวณกลางพื้นที่เมืองโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบอยู่ที่ตำแหน่ง ละติจูด 15 องศา 06 ลิปดา 57 ฟลิปดาเหนือ และ ลองจิจูด 100 องศา 27 ลิปดา 23 ฟลิปดาตะวันออก (รูป 3.2) และ มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ ตำบลพรหมนิมิตร์ อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์
ทิศใต้	ติดกับ ตำบลหนองกระเบียน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
ทิศตะวันออก	ติดกับ หมู่ 8 บ้านจันเสน และหมู่ 7 บ้านสะแกงเฒ่า ตำบลจันเสน อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์
ทิศตะวันตก	ติดกับ หมู่ 11 บ้านสันติสุข และหมู่ 3 บ้านดงมัน ตำบลจันเสน อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์

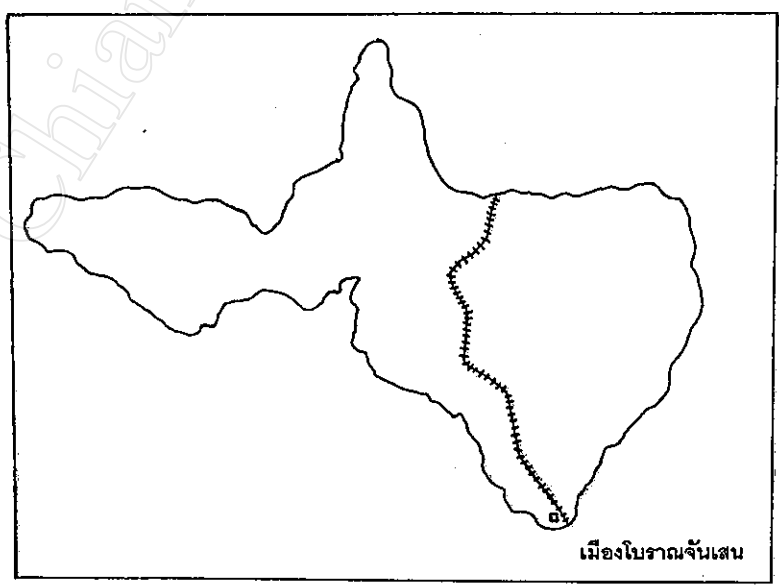
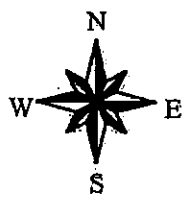
3.1.2 ภูมิประเทศ

เมืองโบราณจันเสนตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ราบลอนลูกคลื่น บริเวณที่ราบจะลาดสูงขึ้นไปทางตะวันออกจนถึงบริเวณภูเขาชะง่อนที่ราบเจ้าพระยาและที่ราบลุ่มแม่น้ำป่าสักทางตะวันออก มีเนินเขาโดดกระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียง มีความสูงจากระดับทะเลปานกลางประมาณ 12 เมตร ในสมัยโบราณเคยมีทางน้ำที่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาเชื่อมกับตัวเมืองจันเสน ที่ใช้เส้นทางน้ำนี้ติดต่อกับชุมชนอื่นๆ แต่ภายหลังได้มีการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ฐาน แผ่นดินบริเวณนี้ยกตัวขึ้นตามแนวรอยเลื่อนร่วมกับการลดตัวลงของระดับน้ำทะเล ทำให้แม่น้ำเจ้าพระยาเปลี่ยนทางเดินเป็นดังปัจจุบัน ทำให้สภาพการตั้งถิ่นฐานเมืองจันเสนในอดีตเปลี่ยนแปลงไป จากลักษณะพื้นที่ที่เป็นที่ลุ่มๆ ต่ำๆ ในปัจจุบัน ซึ่งนอกจากการทำนาในพื้นที่ราบและในเขตพื้นที่ชลประทานแล้ว บริเวณนี้ยังเป็นบริเวณที่มีการปลูกพืชไร่มาอีกด้วย เช่น อ้อย ข้าวโพด ข้าวฟ่าง และถั่วต่างๆ เนื่องจากพื้นที่ค่อนข้างเป็นที่ดอนและขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูก

รูป 3.1 พื้นที่ศึกษาและขอบเขตหมู่บ้าน

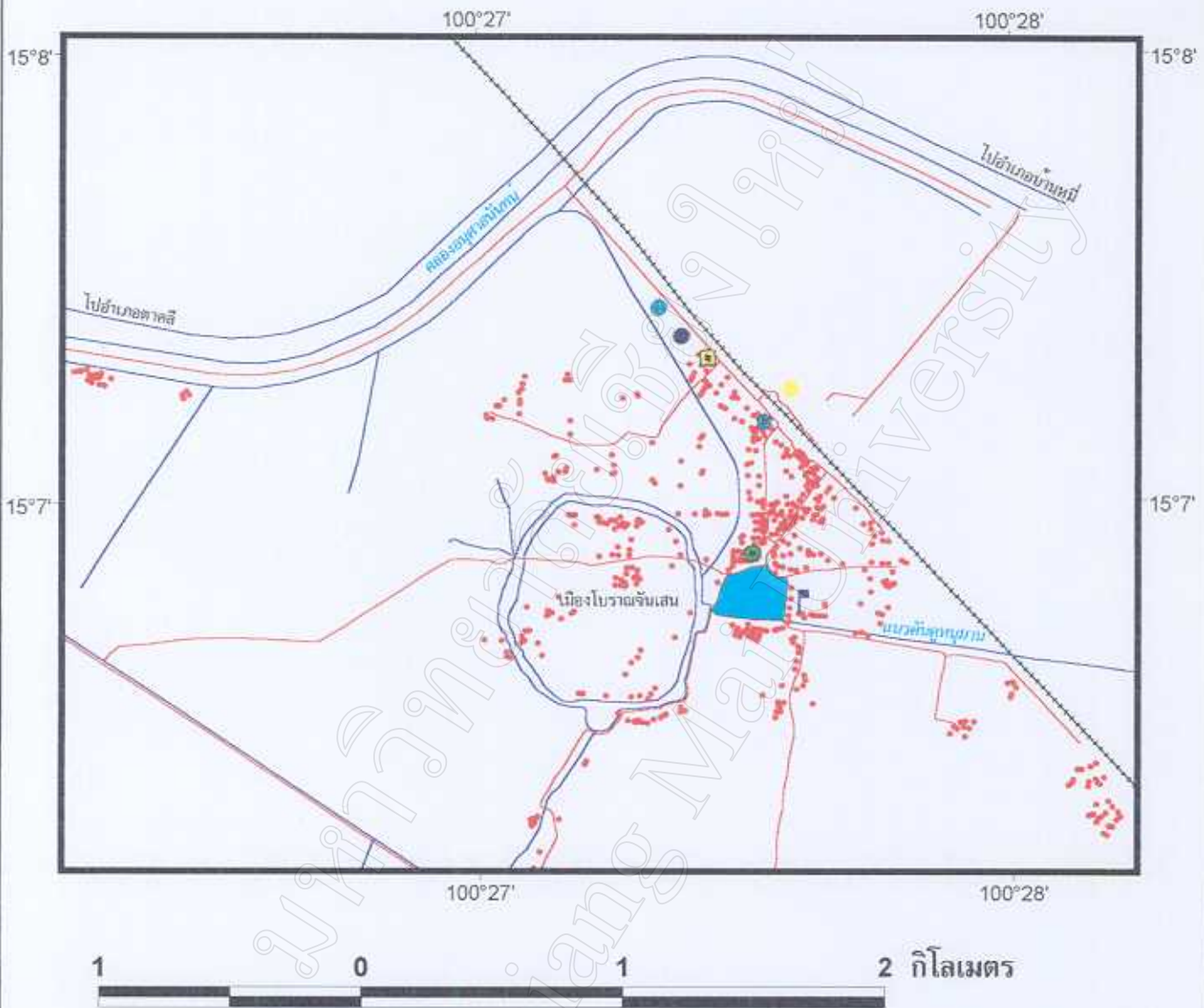

- สัญลักษณ์
- เส้นทางรถไฟ
  - ขอบเขตหมู่บ้าน
  - ขอบเขตจังหวัด
  - ขอบเขตตำบล
  - พื้นที่ศึกษา

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลจันเสน ปี พ.ศ.2543

รูป 3.2 พื้นที่เมืองโบราณจันเสน

สัญลักษณ์

- กลุ่มอาคาร
- สถานีตำรวจ
- สถานีอนามัย
- ⊙ ที่ทำการอบต.
- ⊙ วัดจันเสน
- ⊙ โรงเรียนวัดจันเสน
- ⊙ โรงเรียนร้าง
- ไปรษณีย์

- บึงจันเสน
- ~ คลองชลประทานและคูน้ำโบราณ
- ~ ถนน
- ~ ทางรถไฟ

ที่มา : ปรับปรุงจากการแปลภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. 2542 มาตรฐาน 1:50,000

3.1.3 ทรัพยากรดิน

ลักษณะดินที่พบในพื้นที่เป็นดินชุดลพบุรี ที่มีสีเทาในดินล่าง และดินชุดตาคลี มีเนื้อดินเป็นดินเหนียว ดินร่วนเหนียว ดินเหนียวปนกรวดหิน ที่เกิดจากลานตะพักปูนมาร์ล (Marl Terrace) เป็นดินที่มีการระบายน้ำดี ปฏิกริยาดินเป็นกลางถึงเป็นด่าง ผิวหน้าดินลึกประมาณ 50 เซนติเมตร ความอุดมสมบูรณ์สูง เหมาะสมกับการปลูกพืชรากสั้น เช่น พืชไร่ชนิดต่างๆ และไม้ผลบางชนิด แต่ดินชนิดนี้ไม่เหมาะสมต่อการทำนาข้าวแบบตมน้ำ เพราะเป็นดินตื้นและอยู่ในสภาพภูมิประเทศแบบที่ลาดลอนลูกคลื่นซึ่งไม่เอื้ออำนวยต่อการเก็บกักน้ำ ปัจจุบันเป็นพื้นที่ในการปลูกพืชไร่ ส่วนดินลพบุรีที่พบอยู่ในบริเวณที่ราบเหมาะกับการทำนา เนื่องจากมีความสามารถให้น้ำซึมผ่านได้ช้า

3.1.4 ทรัพยากรน้ำ

แหล่งน้ำผิวดิน ที่สำคัญของพื้นที่จันเสน ได้แก่ คลองชลประทานอนุศาสนันท์ ที่มีทั้งคลองสายหลักและคลองซอย เนื่องจากพื้นที่จันเสนไม่มีแม่น้ำธรรมชาติไหลผ่าน เมืองจันเสนยังมีแหล่งน้ำผิวดินอีกแห่ง ได้แก่ บึงจันเสน ซึ่งเป็นบึงน้ำขนาดประมาณ 28 ไร่ ที่ขุดขึ้นสมัยทวารวดี มีน้ำกักเก็บไว้ใช้ตลอดทั้งปี น้ำบริโภคของประชาชนได้แก่ น้ำฝน

แหล่งน้ำใต้ดิน คุณภาพน้ำส่วนใหญ่เป็นน้ำจืด แต่บริเวณนี้มีปริมาณของสารละลายเกลืออยู่สูง ถ้าจะนำไปใช้บริโภคต้องมีวิธีจัดเกลือออกเสียก่อน ซึ่งสามารถสูบน้ำได้ประมาณ 10-100 แกลลอนนาที่ แหล่งน้ำใต้ดินส่วนใหญ่จะถูกนำมาใช้เพื่อจุดประสงค์ทางการเกษตรในฤดูแล้ง ซึ่งจะเป็นการขุดเจาะบ่อบาดาลระดับตื้น เพื่อใช้ในการเพาะปลูกในพื้นที่ของเกษตรกร มีระดับความลึกประมาณ 3-25 วา (จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 โคกจันเสน วันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ.2544)

การชลประทาน พื้นที่หมู่ที่ 1 ต.ลาดจันเสน และหมู่ที่ 2 โคกจันเสน อยู่ในเขตพื้นที่ชลประทาน ที่อยู่ในความรับผิดชอบของสำนักงานชลประทานที่ 8 โครงการชลประทานช่องแค เป็นโครงการชลประทานขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ซึ่งมีพื้นที่รับผิดชอบประมาณ 30,000 ไร่ ใช้ประโยชน์เพื่อการสูบน้ำ ระบายน้ำ และการส่งน้ำเพื่อการเพาะปลูก โดยเฉพาะในฤดูแล้ง เกษตรกรสามารถทำการเกษตรได้หลายครั้งในแต่ละปี และให้ผลผลิตต่อไร่สูง โครงการชลประทานจะเอื้อประโยชน์ให้กับเกษตรกรที่ทำนาเป็นหลัก เนื่องจากต้องใช้น้ำมาก และยังสามารถช่วยเหลือเกษตรกรที่เพาะปลูกพืชไร่บางประเภท เช่น อ้อย ถั่วเขียว และผักสวนครัวต่างๆ

จากแนวคลองในอดีต แสดงให้เห็นถึงความสามารถของผู้คนสมัยโบราณ ในเรื่องการชลประทาน ที่สามารถปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมเพื่อที่จะได้กักเก็บน้ำไว้ใช้ได้ เมื่อเมืองถูกทิ้งร้าง

คูคลอง และทางน้ำเหล่านี้ก็ตื้นเขิน และไม่ได้ให้ความสำคัญอีกต่อไป พอต่อมามีคลองชลประทานที่สามารถจ่ายน้ำได้ทั่วถึง คนในพื้นที่จึงไม่ได้ให้ความสำคัญของคูคลองและทางน้ำเดิม อีกทั้งในปัจจุบันยังมีการสร้างถนนทับลงไปบนแนวคันคูหนุมาน ซึ่งเป็นคลองเชื่อมนำน้ำมายังบึงจันเสน อีกด้วย

3.1.5 การคมนาคม

เส้นทางคมนาคมที่สำคัญ คือ

- 1) ทางหลวงหมายเลข 3196 เป็นถนนคอนกรีตและบางช่วงเป็นแอสฟัลท์ เชื่อมการคมนาคมระหว่างทางหลวงหมายเลข 1 เลียบคลองอนุศาสนันท์ ระหว่างอำเภอตากาลี อำเภอบ้านหมี่ และจังหวัดลพบุรี ในช่วงระหว่างตากาลี-ช่องแค-จันเสน มีระยะทาง 18.1 กิโลเมตร
- 2) ถนนลาดยางแอสฟัลท์ เชื่อมการคมนาคมระหว่างทางหลวงหมายเลข 1 บริเวณตำบลลำพยนต์ อำเภอตากฟ้า ติดต่อกับตำบลจันเสน อำเภอตากาลี มีระยะทาง 23.0 กิโลเมตร

นอกจากนี้จันเสนยังมีการคมนาคมทางรถไฟ ซึ่งมีทางรถไฟสายเหนือ กรุงเทพ-เชียงใหม่ ผ่านตำบลจันเสน แต่ขบวนรถที่หยุดที่จันเสนมีเพียงขบวนรถธรรมดาเท่านั้น สำหรับการเดินทางของประชาชน ส่วนใหญ่เดินทางด้วยรถจักรยานยนต์และรถยนต์ ส่วนการเดินทางติดต่อกับอำเภอและตลาดนั้น มีรถโดยสารวิ่งระหว่าง บ้านหมี่-ช่องแค-ตากาลี สำหรับการเดินทางไปซื้อของอุปโภคและบริโภคนั้น นอกจากในตลาดจันเสนแล้ว ยังเดินทางไปซื้อของที่ตลาดช่องแค อำเภอตากาลี และตลาดอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

3.2 ลักษณะสังคมและวัฒนธรรม

3.2.1 จำนวนประชากร

ข้อมูลจำนวนประชากรจากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ) ในปี พ.ศ. 2543 มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 4,648 คน โดยที่ประชากรในหมู่ที่ 1 ตลาดจันเสนมี 1,792 คน เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2533 ถึงร้อยละ 6.54 ต่อปี และประชากรในหมู่ที่ 2 โคกจันเสนมี 1,089 คน เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 8.13 ต่อปี (ตาราง 3.1) แสดงให้เห็นว่าในช่วงสิบปีที่ผ่านมา มีประชาชนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 มากกว่าพื้นที่อื่นๆ เนื่องจากว่าพื้นที่ทั้งสองหมู่บ้านนี้ เรียกได้ว่าเป็นศูนย์กลางของตำบลจันเสน มีสิ่งอำนวยความสะดวก และระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการมากกว่าหมู่บ้านอื่น และพื้นที่อยู่ในเขตชลประทาน ทำให้พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ ผู้คนจึงเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้มากกว่าบริเวณอื่น ทำให้จำนวนครัวเรือนจึงเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด จากชุมชนหมู่บ้าน

เล็กๆ ที่ประชาชนตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างเบาบาง ก็กลายเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ขึ้น และอยู่อาศัยหนาแน่นมากขึ้น ความหนาแน่นของประชากรโดยเฉลี่ย 72.06 คนต่อตารางกิโลเมตร

ตาราง 3.1 จำนวนประชากร จำนวนครัวเรือน และการเปลี่ยนแปลงประชากร
รายหมู่บ้าน ตำบลจันเสน ปี พ.ศ.2533 และปี พ.ศ.2543

หมู่ที่	หมู่บ้าน	ข้อมูลปีพ.ศ.2533		ข้อมูลปีพ.ศ.2543		อัตราการเปลี่ยนแปลงประชากร ต่อปี
		จำนวน ประชากร	จำนวนครัว เรือน	จำนวน ประชากร	จำนวนครัว เรือน	
1	ตลาดจันเสน	1,042	267	1,792	315	+6.54
2	โคกจันเสน	575	169	1,089	225	+8.13
3	ดงมัน	347	94	439	117	+2.41
4	หนองถ้ำวัว	244	61	301	74	+2.12
5	หนองตะโก	356	74	459	107	+2.63
6	หนองตามี	201	62	295	70	+4.25
7	สะแกโจ๊ะ	266	68	354	93	+3.01
8	จันเสน	463	107	464	119	+0.02
9	หนองไม้แดง	406	87	504	133	+2.19
10	หนองกระท่อม	169	44	269	71	+5.38
11	สันติสุข	579	167	605	166	+0.41
รวม		4,648	1,200	6,571	1,490	+37.09

ที่มา : ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานปี พ.ศ.2533 และปี พ.ศ.2543 กรมพัฒนาชุมชน

3.2.2 จำนวนแรงงาน

ประชากรที่อยู่ในพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นประชากรในวัยศึกษาที่มีอายุระหว่าง 5-15 ปี และประชากรในวัยทำงาน อายุระหว่าง 18-49 ปีขึ้นไป ประชากรที่เป็นวัยหนุ่มสาวส่วนใหญ่จะมีการเคลื่อนย้ายไปหางานทำในแหล่งงานอื่นๆ นอกหมู่บ้าน มีทั้งที่ไปทำงานที่อื่นถาวรตลอดทั้งปี, และที่ไปทำงานที่อื่นในช่วงนอกฤดูการเกษตร และกลับมาที่หมู่บ้านอีกครั้งเมื่อถึงฤดูการเกษตร โดยมีทั้งที่ทำการเกษตรของครอบครัวตนเอง และรับจ้างลงแรงทำการเกษตรของคนอื่น จากข้อมูล กชช.2ค ปี พ.ศ.2541 พบว่าประชากรที่อยู่ในวัยแรงงาน ของหมู่ที่ 1 ตลาดจันเสน มีจำนวน 727 คน และหมู่ที่ 2 โคกจันเสน มี 244 คน จากประชากรวัยแรงงานทั้งตำบลจันเสน จำนวน 2,727 คน คิดเป็นร้อยละ 26.66 และ 8.95 ตามลำดับ

ในปัจจุบันประชากรในพื้นที่ส่วนใหญ่เมื่อถึงวัยหนุ่มสาว มักจะเข้าไปทำงานรับจ้างนอกภาคเกษตรในพื้นที่อื่นๆ ทั้งในตัวตำบล ตัวอำเภอ และในกรุงเทพมหานคร ได้แก่ ลูกจ้างในร้านค้าในตลาด ลูกจ้างดูแลบ้าน ลูกจ้างในร้านอาหาร และลูกจ้างในโรงงานประเภทต่างๆ ทำให้แรงงานในพื้นที่ขาดแคลน โดยเฉพาะในด้านเกษตรกรรม ซึ่งต้องใช้แรงงานจำนวนมาก เนื่องจากเกษตรกรในพื้นที่ส่วนใหญ่ เป็นเกษตรกรรายเล็ก ๆ ที่ไม่มีทุนทรัพย์มากมายนัก จึงไม่มีเงินทุนที่จะนำมาซื้อเครื่องทุ่นแรงทางการเกษตรที่มีราคาแพง อย่างเช่น รถไถ หรือรถเก็บเกี่ยวได้ ซึ่งจากข้อมูล กชช. 2ค ปีพ.ศ. 2541 คราวเรือนในหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 ที่มีรถไถเป็นของตนเองมีเพียง 8 และ 37 คราวเรือน จากจำนวนคราวเรือนที่มีรถไถเป็นของตนเองทั้งตำบลทั้งสิ้น จำนวน 371 คราวเรือน คิดเป็นร้อยละ 2.16 และ 9.97 ตามลำดับ ดังนั้นชาวบ้านจึงจำเป็นต้องพึ่งพาแรงงานคนเป็นสำคัญ

ทางด้านแรงงานในครัวเรือนเองนั้น ปัจจุบันเหลือน้อยมากเนื่องจากแต่ละครัวเรือนนิยมให้บุตรหลานศึกษาต่อในชั้นที่สูงขึ้น เมื่อมีโอกาสได้งานในสาขาอาชีพที่หลากหลายไม่ต้องประกอบอาชีพเป็นเกษตรกรดังเช่นพ่อแม่อีกต่อไป ปัจจุบันการทำการเกษตรส่วนใหญ่จึงต้องอาศัยแรงงานจ้างจากแรงงานในท้องถิ่นและแรงงานนอกท้องถิ่น และจะมีปัญหาในการแย่งชิงแรงงานอีก เนื่องจากช่วงเวลาที่ต้องการแรงงานมักเป็นช่วงเวลาเดียวกัน ได้แก่ การปักดำ การเก็บเกี่ยว เกษตรกรจึงต้องมีการวางแผนจัดจ้างแรงงานไว้ล่วงหน้า และมีการอำนวยความสะดวกให้กับแรงงาน ทั้งมีรถรับส่ง รวมถึงอาหารอีกด้วย สำหรับแรงงานในท้องถิ่นเอง จะมีแบบทั้งที่มีอาชีพรับจ้างในภาคเกษตรเพียงอย่างเดียว และเกษตรกรที่มีที่ทำกรเกษตรเป็นของตนเองเพียงเล็กน้อย เมื่อมีเวลาที่จะมารับจ้างเกษตรกรรายอื่น เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว

สังคมเกษตรกรรมในจันเสน ยังคงมีการแลกเปลี่ยนแรงงานกับระหว่างเกษตรกรด้วยกัน เช่น ในช่วงของเก็บเกี่ยว ถ้าพื้นที่เกษตรของนาย ก. ยังไม่ถึงเวลาเก็บเกี่ยว นาย ก. ก็จะไปช่วยนาย ข. เก็บเกี่ยวก่อน และเมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวของนาย ก. นาย ข. ก็จะไปใช้แรงคืน เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันในระดับสังคมเกษตรชนบท ที่ให้ปัจจุบันยังคงพบเห็นอยู่บ้างในชนบท

อัตราค่าจ้างแรงงาน

ค่าจ้างแรงงานในพื้นที่จันเสน จะมีการจ่ายค่าจ้างในหลายรูปแบบ ได้แก่ ค่าจ้างที่เป็นตัวเงิน มีทั้งรายวัน หรือถ้าในช่วงเวลาเก็บเกี่ยวอาจจะมีการจ่ายค่าจ้างเป็นรายสัปดาห์ ซึ่งค่าจ้างโดยเฉลี่ยสำหรับแรงงานในภาคเกษตร ประมาณ 80-120 บาทต่อคนต่อวัน และอัตราค่าจ้างเหมาในการเก็บเกี่ยว เฉลี่ยประมาณ 200-240 บาทต่อไร่ ส่วนการจ่ายค่าจ้างในอีกรูปแบบหนึ่งคือจ่ายค่าจ้างเป็นส่วนแบ่งของผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้ โดยคำนวณจากจำนวนวันที่ทำการเก็บเกี่ยว ทั้งนี้ขึ้น

อยู่กับการตกลงกันระหว่างแรงงานรับจ้างกับเกษตรกรผู้จ้าง ในปัจจุบันการจ่ายค่าจ้างในลักษณะนี้มีอยู่ไม่มากนัก และที่มีอยู่โดยทั่วไปก็จะขอรับทั้งค่าจ้างที่เป็นเงินและผลผลิต

3.2.3 กลุ่มชนชาติพันธุ์ และการย้ายถิ่น

การตั้งถิ่นฐานบริเวณเมืองโบราณจันเสน หลังจากสมัยทวารวดีที่รุ่งเรืองสูงสุดแล้วเมืองโบราณจันเสนได้ถูกทิ้งร้างไป และมีประชาชนกลับมาตั้งถิ่นฐานอีกครั้งในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีการสร้างเส้นทางรถไฟ ได้ตั้งรกรากอยู่ที่ริมทางรถไฟ และเกิดเป็นชุมชนขึ้นจนถึงปัจจุบัน ประชาชนที่อยู่ในเมืองจันเสน เป็นผู้ที่เคลื่อนย้ายมาจากหลายท้องถิ่น และหลายกลุ่มชน เช่นกลุ่มที่อพยพมาจากอำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี และจังหวัดชัยนาท ขณะที่อีกกลุ่มอพยพมาจากอำเภอบ้านหมี่ อำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี และกลุ่มคนจีนที่เข้ามาทำสวนผัก กิจการโรงสีข้าว และทำการค้าขายบริเวณตลาดจันเสน

จากการสอบถามประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณเมืองโบราณจันเสนในปัจจุบัน ซึ่งย้ายมาจากที่อื่นนั้น ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มลาวพวนที่ย้ายมาจากอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี และกลุ่มคนที่เรียกตัวเองว่าเป็นคนแม่น้ำ ที่ย้ายมาจากอำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี รวมถึงกลุ่มคนที่มาจากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น จากร้อยเอ็ด เป็นต้น ผู้ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในจันเสนรุ่นแรก อาจอพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่นับถือผีที่เรียกว่า ผีโรง เป็นผีของพวกควาญช้าง (วลัยลักษณ์, 2540) ซึ่งในปัจจุบันเสื่อมความนับถือกันหมดแล้ว กลุ่มตระกูลแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่จันเสน น่าจะเป็นตระกูล “เงินกลม” ที่สามารถพบประชาชนที่นามสกุลนี้มากมายในจันเสน โดยเฉพาะพื้นที่หมู่ที่ 2 โคกจันเสน

ส่วนทางด้านสาเหตุที่มีการย้ายภูมิลำเนามาจากถิ่นฐานเดิมนั้นสาเหตุหลัก ร้อยละ 70.2 (ตาราง 3.2) ได้แก่ ย้ายตามครอบครัว หรือเมื่อมีคนในครอบครัวมาจับจองพื้นที่ได้ก็รับครอบครัวตามมาอยู่ด้วย หรือแต่งงานกับคนในหมู่บ้าน รองลงมาคือ กลุ่มที่มีปัญหาในที่อยู่เดิมมีร้อยละ 12.7 เนื่องจากประกอบอาชีพเดิมแล้วไม่ได้ผล ประสบปัญหาขาดทุน เช่น ทำการเกษตรไม่ได้ผล คู้มกับต้นทุน จึงเลือกตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่า

ส่วนสาเหตุที่เลือกพื้นที่ปัจจุบันเป็นที่ตั้งถิ่นฐานนั้น สาเหตุหรือเหตุผลที่สำคัญ (ตาราง 3.3) คือ เป็นที่อยู่เดิมของครอบครัวอยู่แล้ว ร้อยละ 40.9 เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การประกอบอาชีพ ร้อยละ 35.9 อีกเหตุผลหนึ่งก็คือ มีคนพื้นเพเดียวกันมาอยู่ก่อน ร้อยละ 7.1 และได้ชักชวนเครือ

ตาราง 3.2 สาเหตุที่ย้ายภูมิลำเนามาจากที่อื่น

สาเหตุ	จำนวน	ร้อยละ
ย้ายตามครอบครัว	33	70.2
มีปัญหาในที่อยู่เดิม	6	12.7
เพื่อประกอบอาชีพใหม่	4	8.5
มีผู้ชักชวน	2	4.3
อื่นๆ	2	4.3
รวม	47	100.0

หมายเหตุ : อื่นๆ ได้แก่ ย้ายตามหน้าที่ราชการ

ญาติหรือคนรู้จักมาอยู่ในละแวกเดียวกัน ส่วนเหตุผลอื่นๆ คือ ถูกไล่ที่จึงเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมือง
จันทเสน เนื่องจากเห็นว่าพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การประกอบอาชีพ และราคาที่ดินไม่สูงมากนัก
มีกำลังซื้อเพียงพอจึงตัดสินใจเลือกพื้นที่ตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน

ตาราง 3.3 เหตุผลที่เลือกพื้นที่ปัจจุบันเป็นที่ตั้งถิ่นฐาน

เหตุผล	จำนวน	ร้อยละ
เป็นที่อยู่ของครอบครัวอยู่แล้ว	132	40.9
พื้นที่เหมาะแก่การประกอบอาชีพ	116	35.9
ซื้อหรือเช่าจากผู้อื่น	27	8.4
มีคนพื้นเพเดียวกันมาอยู่ก่อน	23	7.1
อยู่ในละแวกกลุ่มชนเดียวกัน	10	3.1
จับจองที่ว่างเปล่าได้	8	2.5
เหตุผลอื่นๆ	5	1.5
เพื่อนชักชวน/แนะนำ	2	0.6
รวม	323	100.0

หมายเหตุ : เลือกตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

3.2.4 การรวมกลุ่มทางสังคม

ชุมชนจันทเสนเป็นชุมชนที่แม้ว่าจะมีกลุ่มชนจากหลายเชื้อชาติมาตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันก็มี
ได้สร้างความแตกแยกให้กับท้องถิ่น ประชาชนในพื้นที่ได้มีการรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นชมรม กลุ่มต่างๆ
ได้แก่ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านทอผ้ามัดหมี่ ชมรมผู้สูงอายุ เป็นต้น และนอกจากนี้

ประชาชนในหมู่บ้านยังได้เป็นสมาชิกขององค์กรทางภาครัฐต่างๆ อาทิ สมาชิกธนาคารเพื่อการเกษตร (ธกส.) และเจ้าหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน (อสม.) เป็นต้น

สำหรับกิจกรรมหรือการเข้าร่วมกลุ่มของประชาชนในชุมชนจันเสน ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่เมืองโบราณ และการอนุรักษ์เมืองโบราณจันเสนนั้น ได้แก่ การเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการพิพิธภัณฑสถานจันเสน ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าหน้าที่ หรือข้าราชการในท้องถิ่น โดยจะมีการประชุมจัดทำนโยบายเป็นประจำ มีองค์การบริหารส่วนตำบลจันเสนเป็นหน่วยงานหลักในการจัดการประชุม ชมรมเรารักจันเสนเป็นชมรมของท้องถิ่นจันเสนที่จัดตั้งขึ้นเพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่น ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาเมืองจันเสน โดยในปัจจุบันผู้ที่เข้าเป็นสมาชิกชมรมส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุในหมู่บ้านและข้าราชการ และโครงการยุวมัคคุเทศก์เป็นการอบรมเด็กนักเรียนในจันเสนให้ทราบถึงพัฒนาการของเมืองโบราณจันเสน เพื่อที่จะเป็นผู้นำนักท่องเที่ยวชมพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งเป็นโครงการที่ปลูกฝังให้คนรุ่นหลังในท้องถิ่นเข้าใจ รู้คุณค่า และไม่ลืมความเป็นมาของเมืองโบราณจันเสน

3.2.5 สาธารณูปโภค สาธารณูปการ

ระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และสิ่งบริการต่างๆ ที่มีในพื้นที่ศึกษาที่สำคัญประกอบด้วย

1) ไฟฟ้า ประชาชนในพื้นที่ทุกครัวเรือนมีไฟฟ้าใช้

2) น้ำอุปโภคบริโภค สำหรับน้ำบริโภคนั้น ประชาชนทุกครัวเรือนบริโภคน้ำฝน โดยมีกรมอนามัยเข้ามาสอนประชาชนในพื้นที่ทำโอ่งไว้ใช้เองในแต่ละครัวเรือน โดยส่วนมากจะบริโภคน้ำฝน โดยไม่ได้ผ่านกรรมวิธีการต้มอีกครึ่ง

ส่วนแหล่งน้ำอุปโภคนั้น มีหลายประเภท ได้แก่ น้ำบาดาล เป็นการขุดบ่อน้ำตื้น ที่มีขนาดไม่ลึกนักไว้ใช้ในครอบครัว บ่อน้ำบาดาลในแต่ละครัวเรือนจะมีการขุดบ่อน้ำบาดาลไว้ใช้โดยเฉพาะในพื้นที่เกษตรกรรม มีความลึกตั้งแต่ 3 วา ถึง 25 วา โดยจ้างบริษัทเอกชนขุด ในพื้นที่หมู่ที่ 1 ต.ลาดจันเสน มีบ่อน้ำบาดาลสาธารณะ 2 บ่อที่ดำเนินการขุดโดย กรมโยธาธิการและกรมอนามัย ส่วนน้ำคลองนั้น ประชาชนที่อยู่ในเขตพื้นที่เมืองโบราณบริเวณริมคูน้ำโบราณจะใช้น้ำอุปโภคจากคูเมือง หรือถ้าประชาชนที่อยู่ห่างออกไปจะใช้น้ำจากคลองซอยของคลองชลประทาน และส่วนน้ำประปา ซึ่งดำเนินการจัดสร้างโดยกรมอนามัย ที่หมู่ที่ 1 ต.ลาดจันเสน มีครัวเรือนที่ใช้น้ำประปา 220 ครัวเรือน และที่หมู่ที่ 2 โคกจันเสน มี 130 ครัวเรือน แต่ในปัจจุบันน้ำประปาหมู่บ้านมีปัญหาในเรื่องของคุณภาพและความสะอาด

3) สถานีอนามัย

ในพื้นที่ศึกษา มีสถานีอนามัย 2 แห่ง คือสถานีอนามัยจันเสน ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 1 ตลาดจันเสน รับผิดชอบดูแลสุขภาพอนามัย ให้บริการด้านการป้องกันโรค การส่งเสริมสุขภาพ การรักษาพยาบาล และการฟื้นฟูสุขภาพ และยังคงดูแลเรื่องน้ำประปาหมู่บ้านขนาดกลาง และประชาชนขนาดใหญ่ของกรมอนามัย โดยมีพื้นที่รับผิดชอบในหมู่ที่ 1, 2, 3, 7, 8 และ 11 และสถานีอนามัยบ้านหนองกระทุ่ม รับผิดชอบในหมู่ที่ 4, 5, 6, 9 และ 10 ด้านโรคภัยไข้เจ็บ ถ้าประชาชนเจ็บป่วยเล็กน้อย ประชาชนจะเข้ารับการรักษาที่สถานีอนามัย หรือขอคำปรึกษาจากเจ้าหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน (อสม.) และถ้าเจ็บป่วยรุนแรงประชาชนจะเดินทางไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลที่อยู่ใกล้เคียง ได้แก่ โรงพยาบาลช่องแค โรงพยาบาลบ้านหมี่ และโรงพยาบาลตากสิน โดยใช้เวลาเดินทางไม่เกินหนึ่งชั่วโมง

จากการสัมภาษณ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 โคกจันเสน พบว่า สิ่งบริการพื้นฐานที่มีในพื้นที่จะมีการใช้ร่วมกันระหว่างประชาชนในหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 และโดยส่วนใหญ่สิ่งบริการ สาธารณูปโภค และสาธารณูปการต่างๆ จะตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 1 ตลาดจันเสนมากกว่า (ตาราง 3.4) ซึ่งเป็นศูนย์กลางของตำบล ประชาชนในพื้นที่โคกจันเสน จะไปใช้บริการบางอย่างในพื้นที่หมู่ที่ 1 เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้เคียงกัน

ตาราง 3.4 สิ่งบริการต่างๆ ที่มีในพื้นที่ศึกษา

สิ่งบริการในหมู่บ้าน	หมู่ที่ 1 ตลาดจันเสน	หมู่ที่ 2 โคกจันเสน
ไฟฟ้า	มี	มี
น้ำประปา	มี	มี
โทรศัพท์	มี	มี
โทรศัพท์สาธารณะ	มี	ไม่มี
สถานีอนามัย	มี	ไม่มี
วัด	มี	ไม่มี
ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน	มี	มี
โรงเรียนระดับประถม	มี	ไม่มี
โรงเรียนระดับมัธยม	มี	ไม่มี
ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน	มี	ไม่มี
หอกระจายข่าว	มี	ไม่มี
ที่ทำการไปรษณีย์	มี	ไม่มี
สถานีตำรวจ	มี	ไม่มี

ที่มา : จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 โคกจันเสน และข้อมูล กชช. 2ค ปี พ.ศ. 2541

3.2.6 ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น

การเข้ามาอยู่อาศัยของประชาชนในจันเสนนั้น จากการที่ประกอบด้วยกลุ่มชนหลายกลุ่มหลายเชื้อชาติ อีกทั้งเป็นชุมชนที่ขยายตัวออกไปอย่างมากในปัจจุบัน ประเพณีและวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนอาจจะไม่เคร่งครัดในประเพณีเท่ากับที่ภูมิภาคอื่นเดิม จนถึงบางประเพณีได้สูญหายไป เช่น ประเพณีการบูชาผีโรง ซึ่งเป็นผีของพวกควาญช้างในแถบจังหวัดสุรินทร์ เมื่อย้ายมาตั้งถิ่นฐานที่จันเสน คนรุ่นหลังก็ไม่ประกอบพิธีนี้จนกระทั่งเลิกไปในที่สุด แต่ประเพณีที่ยังคงมีอยู่จะเป็นประเพณีของกลุ่มคนเชื้อสายไทย-ลาว และกลุ่มคนจีน

งานประเพณีของกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาว ได้แก่ งานบุญเทศน์มหาชาติ ตักบาตรเทโว ช่วงออกพรรษา ในอดีตถ้าเป็นคนเชื้อสายลาวเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์จะนิมนต์พระลาวมาเทศน์ ในปัจจุบันยังพอมืออยู่บ้าง บางครั้งยังมีเทศน์ทั้งลาวและไทย ส่วนระยะเวลาที่ทำงานบุญอาจจะไม่พร้อมกัน แล้วแต่ความพร้อมของแต่ละแห่ง งานตรุษสงกรานต์ ในเดือน 5 ก่อนสงกรานต์ จะมีการกว่นกะละแม แล้วทำบุญสงกรานต์ สรงน้ำพระ ในสมัยก่อนนิยมหยุดงาน ฝ่ายชายจะไปเที่ยวตามหมู่บ้านต่างๆ เป็นเวลานับเดือน ปัจจุบันเทศกาลสงกรานต์ คือการทำบุญและสรงน้ำพระ ก่อพระทรายโดยใช้ข้าวสาร และแจกทุนการศึกษาให้เด็กๆ และเล่นสาดน้ำกันเพียงไม่กี่วัน

งานสารท แบ่งเป็น งานสารทไทย เมื่อสิ้นเดือน 10 เป็นช่วงหมดหน้าทำนาแล้ว ประชาชนจะมาทำบุญสารทที่วัด ในสมัยก่อนชาวนาเมื่อทำบุญแล้ว ก็จะเหลืออาหารไว้เล็กน้อยใส่ชะลอมไปแขวนไว้ที่นา เพื่อบูชาแม่โพสพ และวางไว้ตรงทางสามแพร่ง หรือตามมุมแยกของคันนา ปัจจุบันกิจกรรมนี้ไม่นิยมทำกันแล้ว นอกจากการทำบุญ งานสารทลาว เมื่อสิ้นเดือน 9 ก็จะเป็นงานสารทลาวพวน เมื่อกลางเดือน 10 เป็นการมาทำบุญที่วัดเช่นเดียวกัน กลุ่มคนพวนในหมู่บ้านใกล้เคียงจันเสนมีมากเพราะเป็นเขตติดต่อกับอำเภอบ้านหมี่ งานประเพณีสารทพวนจึงเป็นที่นิยมปฏิบัติอยู่

สำหรับประเพณีของกลุ่มคนจีนนั้น ได้แก่ งานสารทจีน และตรุษจีน ที่มีการไหว้เจ้าทั้งที่บ้านและที่ศาลเจ้า มีการจัดแสดงงิ้วแก้บน และการคัดเลือกกรรมการบริหารศาลเจ้าในปีถัดไป โดยการเสี่ยงทาย บริเวณหน้าศาลเจ้าต่อหน้าเจ้าพ่อ ซึ่งในจันเสนมีศาลเจ้าอยู่ด้วยกัน 3 แห่ง คือ ศาลเจ้าพ่อดาบทอง เป็นศาลเจ้าหลังใหญ่ที่สุด อยู่ที่หน้าตลาดจันเสน ที่สร้างด้วยเงินบริจาคของชาวบ้านและวัดจันเสน เดิมเป็นศาลเจ้าหลังเล็กๆ ของชาวจีนที่อพยพมาอยู่ที่จันเสน ในครั้งแรกไม่มีชื่อ และได้ชื่อว่าศาลเจ้าพ่อดาบทองเมื่อมีผู้ไปอัญเชิญเจ้าพ่อดาบทองมาจากเมืองจีน ศาลเจ้าพ่อบุญคง เป็นศาลเจ้าที่มีขนาดย่อมลงมา เป็นศาลเจ้าที่สร้างในระยะเวลาใกล้เคียงกับศาลเจ้า

พ่อตาบทอง และศาลเจ้าพ่อคันบึง ตั้งอยู่บริเวณคันคูนุฆมาน ด้านตะวันออกของบึงจันเสน ซึ่งเป็นที่อยู่ของชาวจีนแคะที่ทำไร่อยู่บริเวณนั้น และไม่นิยมเข้าในตลาด จึงสร้างศาลเจ้าของตนเองไว้บริเวณนั้น

จากประเพณีของประชาชนในท้องถิ่น จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันไม่มีประเพณีใดเกี่ยวข้องกับพื้นที่เมืองโบราณเลย เนื่องจากประชาชนในปัจจุบันเป็นประชาชนที่ย้ายมาจากที่อื่น ไม่ได้มีความผูกพัน หรือให้ความสำคัญกับพื้นที่เมืองโบราณจันเสน

3.3 ลักษณะทางเศรษฐกิจ

3.3.1 สภาพเศรษฐกิจ ปี พ.ศ. 2500-2535

สภาพทางเศรษฐกิจในช่วง 30-40 ปีที่ผ่านมา ตลาดจันเสนเจริญเติบโตเนื่องจากกิจกรรมทางการเกษตรเป็นหลัก ตลาดจันเสนมีความเจริญสูงสุด ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2500 กิจการร้านค้าบริเวณตลาดหน้าสถานีรถไฟมีมากมายหลายประเภท ในระยะเวลานั้น ประกอบด้วยร้านค้าห้องแถวไม้ชั้นเดียวจำนวนมาก ซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นกิจการของคนจีนแต่จิว เมื่อหมู่บ้านรอบนอกไม่มีร้านค้า ชาวบ้านและเกษตรกรจึงต้องเดินทางมาซื้อข้าวของเครื่องใช้บริเวณตลาดจันเสน เกษตรกรรอบนอกจะหยุดงานในวันโกน เพื่อเดินทางเข้ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่ตนมีอยู่ที่ตลาดจันเสน มีทั้งการนำของปามาขายแลกข้าว ส่วนกลุ่มที่อยู่ทางหนองน้ำด้านใต้ของเมืองโบราณจันเสน บริเวณหนองเชียงราก หนองใหญ่ โพธิ์ชัย จะนำปลาที่จับได้มาขายที่ตลาดจันเสน แต่เช้าเช่นกัน เมื่อถึงเวลาเย็น ตลาดเล็ก ชาวบ้านก็จะหอบคอนเดินข้ามทุ่งกลับบ้าน พร้อมด้วยข้าวของเครื่องใช้ และอาหารที่แลกได้ หรือซื้อหาไปจากตลาดจันเสน โดยจะต้องเตรียมให้เพียงพอสำหรับใช้ก่อนที่จะถึงวันโกนครั้งต่อไป

ตลาดจันเสนจะมีการค้าขายแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น เมื่อถึงเดือนพฤษภาคม เนื่องจากเป็นช่วงฤดูเก็บเกี่ยว มีการนำข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ทยอยออกขาย ทั้งชาวนา ผู้ค้าข้าว กรรมกรแบกข้าว กรรมกรโรงสี พนักงานรถไฟจะมารวมชุมนุมกันที่ตลาดจันเสน บางคืนต้องเปิดทำการค้าตลอดเวลา ทำให้มีกิจกรรมอื่นๆ ตามมามากมาย ได้แก่ โรงหนัง โรงลิเก โรงบ่อน โรงยาฝิ่น ร้านข้าวต้ม ร้านขายทอง ตลาดริมทางรถไฟแห่งนี้เจริญสูงสุดใกล้เคียงกับอำเภอบ้านหมี่และอำเภอดาศึกดิ์ดึงเอาผู้คนต่างถิ่นมาทำค้าขายมากขึ้น

ต่อมาหลังจากที่ได้มีการขุดคลองอนุศาสนันท์ ซึ่งเป็นคลองชลประทานขนาดใหญ่ เมื่อปี พ.ศ. 2498 และได้มีการสร้างถนนเลียบริมคันคลองหลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ประชาชนหรือเกษตรกรที่อยู่รอบนอกมีทางเลือกมากขึ้น สามารถเดินทางไปตลาดบ้านหมี่หรือตลาดช่องแคได้

สะดวกขึ้น จึงไม่จำเป็นต้องมาที่ตลาดจันเสน จันเสนจึงกลายเป็นเพียงทางผ่าน ทำให้กิจการการค้าในตลาดจันเสนซบเซาลงตามลำดับ ประกอบกับเป็นช่วงเวลาที่ผู้ประกอบการกิจการค้าข้าวประสบปัญหามากขึ้น เนื่องจากสมัยก่อนการขนส่งทางถนนยังไม่ดี ดังนั้นการขนส่งพืชผลทางรถไฟจึงเป็นการขนส่งที่สำคัญ ต่อมาเมื่อสภาพถนนดีขึ้น และเกษตรกรมีทางเลือกที่จะขายสินค้าให้กับผู้รับซื้อที่เข้ามารับซื้อถึงในแปลงการเกษตร และได้ราคาสูงขึ้น จึงมีผลผลิตมาขายให้กับโรงสีน้อยลง และการขนส่งผลผลิตทางรถไฟที่ใช้เวลานานและต้องมีปริมาณผลผลิตในการขนส่งแต่ละครั้งมากกว่าทางถนน จึงทำให้การขนส่งข้าวเข้าโรงสีลดน้อยลงและยุติไปในที่สุด กิจการโรงสีหลายรายประสบปัญหาขาดทุน ค่อยๆ ลดกำลังการผลิต และทยอยปิดตัวลง จนกระทั่งโรงสีขนาดใหญ่ของตำบลจันเสนที่ตั้งอยู่ริมทางรถไฟ ต้องปิดกิจการไปเมื่อ พ.ศ. 2534 (รูป 3.3) ตลาดจันเสนที่เคยรุ่งเรืองจึงกลายเป็นอดีต และไม่มีความสำคัญอีกต่อไป ผู้คนเริ่มอพยพออกไปทำมาหากินที่อื่น เนื่องจากประกอบอาชีพที่จันเสนแล้วไม่ดีเหมือนก่อน อาคารที่เคยเป็นตลาดขนาดใหญ่ถูกทิ้งร้าง และในปัจจุบันเหลือเพียงแผงลอยขายอาหารสดด้านหลังสถานีรถไฟ และร้านค้าที่ยังพอทำการค้าอยู่ได้มีเพียงไม่กี่ร้านเท่านั้น

รูป 3.3 โรงสีขนาดใหญ่ที่ถูกทิ้งร้าง

นอกจากนี้แล้ว ปัญหาจากการทำการเกษตรที่เกษตรกรเกิดภาวะมีหนี้สินมากขึ้น และเกิดปัญหาในที่ดินทำกิน เช่น ปริมาณและราคาผลผลิตตกต่ำ ทำให้รายได้จากการเกษตรมีไม่เพียงพอเกษตรกรบางส่วนสูญเสียที่ดินให้กับกลุ่มนายทุนในตลาดจันเสน เกษตรกรในอดีตกลุ่มหนึ่งจึงต้องเปลี่ยนอาชีพ หันไปประกอบอาชีพรับจ้าง หรือค้าขายมากขึ้น หรืออพยพไปยังถิ่นฐานอื่น เพื่อให้ได้มีรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ส่วนทางด้านกลุ่มผู้ประกอบการค้าขายในตลาดจันเสน

มักจะส่งบุตรหลานให้ได้รับการศึกษาสูงๆ และไปทำงานตามสายอาชีพที่ตนเรียนมา ดังนั้นการประกอบอาชีพดั้งเดิมของจันเสน ทั้งการเกษตรและการค้าขาย จึงประสบปัญหาไม่มีผู้สืบทอดกิจการต่อ ประกอบกับสภาพเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลง ตัวชุมชนเองไม่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลักเหมือนเดิมอีกต่อไป ทำให้ชุมชนจันเสนไม่รุ่งเรืองดังเช่นในอดีต

3.3.2 สภาพเศรษฐกิจ ปี พ.ศ. 2536-ปัจจุบัน

การที่สภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ทำให้บทบาททางเศรษฐกิจของจันเสน เป็นเพียงศูนย์กลางการค้าระดับตำบลขนาดเล็ก กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ยังคงมีอยู่ในตลาดจันเสน ได้แก่ ร้านค้าของชำ คิดเป็นร้อยละ 44.1 (ตาราง 3.5) ซึ่งเป็นร้านค้าขายอยู่กับตัวบ้าน มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 85,000 บาทต่อปี (ข้อมูล กชช. 2ค ปี 2541) ส่วนร้านประเภทอื่นๆ ได้แก่ การรับซื้อของเก่าตามหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลจันเสนแล้วจะนำส่งกับร้านรับซื้อของเก่าในตัวอำเภอ ตาคลีอีกทอดหนึ่ง และร้านซ่อมอุปกรณ์ไฟฟ้าและอุปกรณ์การเกษตร สำหรับในตลาดจันเสนจะมีร้านจำหน่ายน้ำมันเชื้อเพลิง และร้านขายอาหาร ร้านค้าเบ็ดเตล็ดในเมืองโบราณจันเสนจะนำสินค้าที่ขายมาจากร้านค้าในตลาดจันเสน และสำหรับร้านค้าในตลาดจันเสนจะนำสินค้ามาจากอำเภอตาคลี หรือบางครั้งอาจไกลถึงในตัวจังหวัดนครสวรรค์ หรือจากกรุงเทพมหานคร

ตาราง 3.5 ประเภทร้านค้าในพื้นที่จันเสน

ประเภทร้านค้า	จำนวน	ร้อยละ
ร้านของชำ	15	44.1
ร้านค้าประเภทอื่น	8	23.5
ร้านอาหารสด	4	11.8
ร้านขายอาหารปรุงสำเร็จ	4	11.8
ร้านขายน้ำมันและเชื้อเพลิง	3	8.8
รวม	34	100.0

ส่วนกิจการค้าข้าว เนื่องจากโรงสีส่วนใหญ่ปิดกิจการลงแล้ว ปัจจุบันในตลาดจันเสนเหลือโรงสีเพียง 1 แห่งเท่านั้น เป็นโรงสีขนาดกลางที่มีขนาดกำลังผลิต 20-50 แกรม ตั้งอยู่บริเวณหมู่ที่ 1 ตลาดจันเสน แต่ในขณะเดียวกันก็จะมีพ่อค้าจากในตลาดอื่นๆ หรือในอำเภอตาคลี ซึ่งเป็นพ่อค้าคนกลางรายย่อย เข้ามารับซื้อผลผลิตทางการเกษตร ได้แก่ ข้าว พืชไร่ และพืชผัก จากเกษตรกรถึงแปลงเพาะปลูก

ด้านการประกอบอาชีพ จากกลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ร้อยละ 37.0 (ตาราง 3.6) รองลงมาคืออาชีพเกษตรกร ร้อยละ 26.5 และรับจ้างในภาคเกษตร ร้อยละ 20.5 เนื่องจากประชาชนในรุ่นลูกหลานได้แยกครอบครัวออกมาจากพ่อแม่ และได้รับแบ่งที่ดินในจำนวนที่น้อย ไม่คุ้มทุนถ้าจะทำการเกษตร ดังนั้นคนเหล่านี้ก็จะขายที่ดิน หรือไม่ก็จะใช้เป็นที่อยู่อาศัยเพียงอย่างเดียว และเลือกไปประกอบอาชีพรับจ้างซึ่งมีทั้งการรับจ้างในภาคเกษตร ได้แก่ การรับจ้างทำนา ทำไร่ ทำสวน เริ่มตั้งแต่การเตรียมดิน ลงแปลง จนถึงขั้นตอนของการเก็บเกี่ยว และการรับจ้างนอกภาคเกษตร หรือรับจ้างทั่วไปนั้น ได้แก่ งานก่อสร้าง งานลูกจ้าง ในร้านค้าต่างๆ ทั้งในตัวตลาดจันเสน และพื้นที่อื่น งานรับจ้างในโรงงานต่างๆ มีทั้งทำในพื้นที่จันเสน (โรงงานรองเท้า) ตำบลช่องแค (โรงงานทำบะหมี่) อำเภอตากลี (โรงงานเย็บผ้า) และจังหวัดต่างๆ โดยเฉพาะเข้าไปรับจ้างในกรุงเทพมหานครตามโรงงานต่างๆ ในช่วงนอกฤดูการเกษตร รวมถึงอาชีพรับจ้างทำงานตามบ้าน โดยมีค่าจ้างเฉลี่ย 170 บาทต่อวัน (ข้อมูล กชช. 2ค ปีพ.ศ.2541)

ตาราง 3.6 อาชีพปัจจุบันของผู้ตอบแบบสอบถาม

อาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
รับจ้างทั่วไป	74	37.0
เกษตรกร	53	26.5
รับจ้างเกษตร	41	20.5
ค้าขาย	25	12.5
ไม่มีอาชีพ	5	2.5
รับราชการ	2	1.0
รวม	200	100.0

สำหรับอาชีพเกษตรกร เกษตรกรที่ทำนาสามารถทำนาได้ทั้งปี เนื่องจากอยู่ในเขตชลประทาน แต่ระหว่างช่วงหลังเก็บเกี่ยวอาจจะปลูกพืชไร่อายุสั้น ประเภท ข้าวโพด ถั่วเขียว และ ถั่วลิสง เนื่องจากพืชเหล่านี้มีช่วงเวลาเติบโตสั้น และยังเป็น การเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้กับดินอีกด้วย สำหรับพืชไร่ก็จะปลูกสลับกันไปเป็นช่วงๆ โดยขึ้นอยู่กับราคาตลาด และช่วงเวลาที่เหมาะสม เกษตรกรที่ปลูกผักสวนครัวส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณภายในตัวเมืองโบราณจันเสน หรืออยู่ใกล้กับคูเมือง เพราะต้องใช้น้ำในการเพาะปลูกมาก การเลือกชนิดของผักสวนครั่วมักจะเวียนกันไปเป็นรอบๆ แต่ละชนิดใช้เวลาในการเจริญเติบโต ประมาณ 2-4 เดือน ได้แก่ ผักคะน้า หอมแบ่ง ผักกาด ผักชี กวางตุ้ง มะเขือ เป็นต้น

ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดในการตัดสินใจเลือกชนิด หรือประเภทของพืชที่ปลูกขึ้นอยู่กับราคา เป็นปัจจัยสำคัญ (ตาราง 3.7) รองลงมาคือ ปลูกตามความเคยชินที่เคยทำมา มีพื้นที่เหมาะสม กับการทำการเกษตร และดูแลง่าย ทนทาน เกษตรกรส่วนใหญ่จะนำผลผลิตที่ได้ไว้ขายทั้งหมด ร้อยละ 60.9 และรองลงมาคือทั้งขายและเก็บไว้บริโภค ร้อยละ 33.3 และจากสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบัน เกษตรกรจะไม่เก็บผลผลิตไว้บริโภคทั้งหมด เนื่องจากเกษตรกรต้องการทุนทรัพย์ไว้ซื้อ วัสดุในฤดูกาลเพาะปลูกต่อไป

ตาราง 3.7 สาเหตุที่ตัดสินใจเลือกชนิดพืชที่ปลูก

สาเหตุ	จำนวนแปลง	ร้อยละ
ขายได้ราคาดี	21	30.4
ปลูกตามความเคยชิน	16	23.2
อื่นๆ	16	23.2
มีผู้แนะนำ	7	10.1
ไม่ตอบ	9	13.1
รวม	69	100.0

หมายเหตุ : อื่นๆ ได้แก่ สภาพพื้นที่เพาะปลูกอุดมสมบูรณ์ ทำการเพาะปลูกพืชชนิดนี้ได้ผลดี

3.3.3 รายได้

ความสำคัญของเมืองจันเสนที่ลดน้อยลง จนกลายเป็นชุมชนในระดับตำบลเล็กๆ ทำให้ สภาพคล่องทางเศรษฐกิจลดลงไปด้วย จากข้อมูลพื้นฐานระดับมูลบ้าน กชช. 2คปี พ.ศ. 2541 คริวเรือนประชาชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว ทั้งในหมู่ 1 และหมู่ 2 มีรายได้ เฉลี่ย 70,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ตาราง 3.8) คริวเรือนที่ประกอบอาชีพค้าขายในพื้นที่หมู่ที่ 1 ตลาดจันเสน มีรายได้เฉลี่ย 95,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ในขณะที่หมู่ที่ 2 โคกจันเสน มีรายได้ เฉลี่ย 40,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี คริวเรือนที่ประกอบอาชีพรับจ้างทั้งในสองหมู่ มีรายได้เฉลี่ย 37,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี สำหรับคริวเรือนที่ประกอบอาชีพมากกว่า 1 อาชีพในหมู่ที่ 1 มี จำนวน 145 ครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ย 120,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี แต่ในหมู่ที่ 2 มีเพียง 12 ครัว เรือนเท่านั้น มีรายได้เฉลี่ย 127,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี

จากข้อมูลจะเห็นได้ว่าประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่ มีรายได้ค่อนข้างต่ำ และส่วนใหญ่มัก จะประกอบอาชีพเพียงอาชีพเดียว เมื่ออยู่ในช่วงที่ไม่มีงานหรือไม่ได้ทำการเกษตร ประชาชนก็จะ ไปหางานอื่นทำเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว และจากการที่ประชาชนมีรายได้ไม่มากนักทำให้ ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ค่อนข้างจะเรียบง่าย ลักษณะเศรษฐกิจเป็นแบบพอเลี้ยงชีพ ประชาชนที่

เป็นเกษตรกรทำการเกษตรโดยที่ไม่มีการพึ่งพิงเทคโนโลยีมากมายนัก ปริมาณผลผลิตจึงขึ้นอยู่กับขนาดแปลงที่ดิน และปริมาณน้ำในช่วงฤดูการเพาะปลูกเป็นสำคัญ

ตาราง 3.8 รายได้เฉลี่ยของครัวเรือน แยกตามประเภทอาชีพ หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 ตำบลจันเสน

อาชีพ	หมู่ที่ 1 ตลาดจันเสน		หมู่ที่ 2 โคกจันเสน	
	จำนวนครัวเรือน (ราย)	รายได้เฉลี่ย (บาท)	จำนวนครัวเรือน (ราย)	รายได้เฉลี่ย (บาท)
ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพมากกว่า 1 อาชีพ	145	120,000	12	127,000
ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเดียว				
-อาชีพเกษตรกรรวม	50	70,000	110	70,000
-อาชีพค้าขาย	50	95,000	8	40,000
-อาชีพรับจ้าง	60	37,000	87	37,000
-อาชีพเลี้ยงสัตว์	5	95,000	4	50,000
-อาชีพประกอบอุตสาหกรรม	2	24,000	1	36,000

ที่มา : ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน กชช. 2ค ปี พ.ศ. 2541

3.3.4 การถือครองที่ดิน

จากกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาคั้งนี้ จำนวนครัวเรือนที่มีที่ดินเพียง 1 แปลงมี 158 ครัวเรือน ครัวเรือนที่มีที่ดิน 2 แปลงมี 39 ครัวเรือน และครัวเรือนที่มีที่ดิน 3 แปลงมี 3 ครัวเรือน เพราะฉะนั้นจาก 200 ครัวเรือน ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง จะมีจำนวนแปลงที่ดินทั้งหมด 242 แปลง มีขนาดพื้นที่เฉลี่ย 2.9 ไร่ สำหรับครัวเรือนที่มีที่ดิน 1 แปลง มักจะเป็นที่อยู่อาศัย หรืออาจจะทำการเกษตรหรือค้าขายในพื้นที่ และมักจะมีพื้นที่ขนาดเล็ก ส่วนมากจะมีขนาดไม่เกิน 1 ไร่

ครัวเรือนที่มีพื้นที่มากกว่า 50 ไร่ ส่วนใหญ่แปลงที่ดินจะอยู่ที่หมู่บ้านอื่นที่อยู่ใกล้เคียง ซึ่งสามารถจับจองพื้นที่ขนาดใหญ่ได้ เช่น หมู่ที่ 11 และหมู่ที่ 3 เนื่องจากภายในตัวเมืองโบราณ หรือในหมู่ที่ 2 มีผู้จับจองที่ดินหมดแล้ว และส่วนใหญ่จะเป็นที่อยู่อาศัยที่มีขนาดแปลงไม่ใหญ่นัก

ในปัจจุบันนี้ครัวเรือนที่ถือครองที่ดินร้อยละ 69.8 ของจำนวนแปลงทั้งหมด เป็นเจ้าของที่ดินเอง (ตาราง 3.9) และร้อยละ 24.8 เป็นผู้มีสิทธิใช้ของญาติโดยที่ไม่มีสิทธิในที่ดิน และลักษณะความเป็นเจ้าของที่ดินเป็นมรดกตกทอดมาพอๆ กันกับที่ดินที่ซื้อมาเอง คิดเป็นร้อยละ 50.9 และร้อยละ 49.1 ตามลำดับ ประชาชนในพื้นที่ที่ถือครองที่ดิน ร้อยละ 72.3 ของจำนวนแปลงที่ดินทั้ง

หมดมีเอกสารสิทธิ (ตาราง 3.10) ในจำนวนนี้โดยส่วนใหญ่ประชาชนมีเอกสารสิทธิประเภท โฉนด ถึงร้อยละ 89.7 และเป็นประเภท นส. 3 ร้อยละ 10.3 ดังนั้นจะเห็นได้ว่าประชาชนในพื้นที่ ศึกษาได้กรรมสิทธิในการครอบครองที่ดินอย่างถูกต้องแล้ว โดยเฉพาะในเขตเมืองโบราณจันเสน พื้นที่ทั้งหมดถูกครอบครองโดยประชาชนและมีเอกสารสิทธิแล้วทั้งสิ้น

ตาราง 3.9 ลักษณะการถือครองที่ดิน

สิทธิในที่ดิน	จำนวนแปลง	ร้อยละ
เจ้าของ	169	69.8
ใช้ของญาติแต่ไม่มีสิทธิในที่ดิน	60	24.8
เช่า	13	5.4
รวม	242	100.0

ตาราง 3.10 การมีเอกสารสิทธิในแปลงที่ดิน

เอกสารสิทธิ	จำนวนแปลง	ร้อยละ
มีเอกสารสิทธิ	175	72.3
ไม่มีเอกสารสิทธิ	56	23.1
ไม่ตอบ/ไม่ทราบ	11	4.6
รวม	242	100.0

นอกจากนี้ในประเด็นเรื่องราคาที่ดิน จากการออกแบบสอบถามประชาชนในพื้นที่ศึกษา ราคาที่ดินที่ซื้อจะมากหรือน้อยแตกต่างกันขึ้นอยู่กับ ขนาดพื้นที่ ความห่างไกลของพื้นที่จากหมู่บ้าน และปีที่ซื้อที่ดินมา แต่ในการศึกษาครั้งนี้ไม่สามารถนำข้อมูลเรื่องราคาที่ดินมาวิเคราะห์ได้ เนื่องจากมีประชาชนจำนวนน้อยที่ยินดีตอบคำถามเรื่องราคาที่ดิน จากกลุ่มตัวอย่าง 200 ราย มีเพียง 22 รายเท่านั้น มีตอบคำถามเรื่องราคาที่ดิน ข้อมูลที่ได้มาจึงไม่สามารถเป็นตัวแทนของประชาชนทั้งหมดได้